

УДК: 372.874

DOI 10.33514/1694-7851-2024-1-67-73

Иманкулова С.Э.

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

saadatesen@mail.ru

Саткынов Т. С.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

tygolbai010101@icloud.com

МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫК ЖӨНДӨМДҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация: Бул макалада мектеп окуучуларынын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу боюнча маалымат берилет. Өспүрүм куракта чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү заманбап билим берүүнүн негизги милдеттеринин бири болуп саналат. Классикалык билим берүү системасы окуучуларга керектүү билимди берүү менен алектенет. Бирок учурда материалдын кандайдыр бир өлчөмүн жаттап алуу жетишсиз. Окутуунун негизги максаты жалпылоочу стратегияны өздөштүрүү болушу керек, кантип үйрөнүүнү үйрөтүү керек, мындай стратегияны өздөштүрүүнүн критерийлеринин бири чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү болуп саналат. Макалада чыгармачыл инсандын өзгөчөлүктөрү, сапаттары, жөндөмдүүлүктөрү, көрсөткүчтөрү берилет.

Негизги сөздөр: чыгармачылык, сапат, жөндөмдүүлүк, көрсөткүч, окуучу, өспүрүм, калыптандыруу, критерий, өзгөчөлүк, мектеп, сабак.

Иманкулова С.Э.

кандидат педагогических наук, доцент

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

saadatesen@mail.ru

Саткынов Т.С.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

tygolbai010101@icloud.com

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: В данной статье представлена информация о формировании творческих способностей школьников. Развитие творческих способностей в подростковом возрасте является одной из главных задач современного образования. Классическая система образования направлена на передачу школьникам необходимых знаний. Однако

запоминания некоторого количества материала недостаточно. Основной целью обучения должно быть овладение обобщающей стратегией, научить учиться, а одним из критериев овладения такой стратегией является развитие творческих способностей. В статье представлены характеристики, качества, способности, показатели творческой личности.

Ключевые слова: творчество, качество, способность, показатель, ученик, подросток, образование, критерий, особенность, школа, урок.

Imankulova S.E.

Candidate of Pedagogical Sciences

Associate Professor Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Kyrgyzstan, Bishkek

saadatesen@mail.ru

Satkynov T.S.

Master

Student Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Kyrgyzstan, Bishkek

tygolbai010101@icloud.com

FEATURES OF FORMING CREATIVE ABILITIES OF SCHOOLCHILDREN

Annotation: This article provides information about the formation of creative abilities of schoolchildren. The development of creative abilities in adolescence is one of the main tasks of modern education. The classical education system is aimed at imparting the necessary knowledge to schoolchildren. However, memorizing a certain amount of material is not enough.

The main goal of training should be to master a generalizing strategy, to teach how to learn, and one of the criteria for mastering such a strategy is the development of creative abilities. The article presents the characteristics, qualities, abilities, and indicators of a creative personality.

Key words: grumpiness, quality, ability, indicator, student, teenager, education, criterion, feature, school, lesson.

Адамдын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү – коомдун эң маанилүү көйгөйлөрүнүн бири. Бул проблема акыркы он жылдыкта өлкөдөгү социалдык-экономикалык кайра курууларга байланыштуу өзгөчө актуалдуу болуп калды. Экономикалык системанын, жаңы рыноктук мамилелердин өзгөрүшү менен байланышкан коомдун турмушунда болуп жаткан өзгөрүүлөр билим берүү системасын тез өзгөрүп жаткан, динамикалуу дүйнөдө көйгөйлөрдү чыгармачылык менен чечүүгө жөндөмдүү жаш муундарды даярдоого багыттоодо. Ушуга байланыштуу учурда мугалимдердин көңүлү окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүп, аны калыптандыруунун натыйжалуу жолдорун табууга жана ишке ашырууга бурулуп жатат.

Г. Мадаминов айткандай: “Бир жолу жакшы айтып, кызыктырып, анан ошону таштап койбостон, түрдүү каражат, назик жол менен балдарды жыл бою кызыктырып, билим алууга умтултуп, шыктандырып сабак өтүү зарыл” [4; 12-б].

Чыгармачыл инсанды диагностикалоо жана системалуу түрдө калыптандыруу үчүн анын өзгөчөлүктөрүн, мүнөзүнүн чыгармачылык белгилерин билүү зарыл. Окумуштуулар чыгармачыл инсандын төмөнкү негизги өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтүшөт:

- ой жүгүртүүнүн тайманбастыгы, тобокелчиликке жакындыгы;
- фантазия;
- көйгөйдү көрүү;
- ой жүгүртүү билгичтиги;
- карама-каршылыктарды таба билүү;
- билимди жана тажрыйбаны жаңы жагдайга которуу билгичтиги;
- көз карандысыздык;
- альтернативалуулук;
- ой жүгүртүүнүн ийкемдүүлүгү;
- өзүн өзү башкаруу жөндөмдүүлүгү.

О.Кульчицкая да чыгармачыл инсандын мындай өзгөчөлүктөрүн баса белгилейт:

- бала кезинде эле билимдин тигил же бул тармагына багытталган кызыгуунун пайда болушу;
- жогорку иш жөндөмдүүлүгү;
- чыгармачылыкты руханий мотивацияга баш ийдирүү;
- туруктуулук, өжөрлүк;
- жумушка болгон ынтызарлык [1; 10-14].

В.Моляконун оюу боюнча: “чыгармачыл адамдын негизги сапаттарынын бири – оригиналдуулукка, жаңыга умтулуу, катардагыны таануу, ошондой эле жогорку билим”.

Кээ бир мугалимдер чыгармачыл инсандын төмөндөгүдөй белгилерин бөлүп көрсөтүшөт: кабыл алуунун бүтүндүгү, түшүнүктөрдү жакындатуу, көрөгөчтүктү камсыз кылуу жөндөмдүүлүгү (логикалык, чыгармачылык, элестетүүнүн сынчылдыгы), сүйлөө кыймылы, тобокелге даярдыгы, оюнга ыкталышы, интуиция жана маалыматты бейаң аркылуу иштетүү ж.б.

Инсандын чыгармачылык жөндөмдүүлүгү – бул алардын мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрүнүн жана белгилеринин айкалышы, алардын талапка, аныкталган түргө, окуу-чыгармачылык ишмердүүлүккө жана ошол ишмердүүлүктүн натыйжалуулук деңгээлин шарттаган туура келүүчүлүгү.

А.Маслоу чыгармачыл инсандын эң жогорку муктаждыктары төмөнкүлөр деп берген: кызыгуу, айлана-чөйрөнү түшүнүү, сулуулукка, симметрияга, тартипке жана жөнөкөйлүккө болгон эстетикалык муктаждык.

Чыгармачыл элементтер өз алдынча чыгармачылык жөндөмдүүлүккө кепилдик бербейт. Аларга жетүү үчүн ой жүгүртүү механизмин ишке киргизе турган кыймылдаткыч да керек, б.а. керектүү каалоолор жана эрк, керектүү “мотивациялык негиз”.

Психологиялык-педагогикалык илимде окутуу-чыгармачылык ишмердүүлүккө карата чыгармачыл инсандын төмөнкү көрсөткүчтөрү аныкталган:

1. Мотивация – инсандын чыгармачылык активдүүлүгү жана багыты.

2. Интеллектуалдык жана логикалык жөндөмдөр - (талдоо, абстракциялоо, жалпы мүнөздөмөнү жана конкреттүү айырмачылыкты орнотуу, тыянак чыгаруу, далилдөө жөндөмү).

3. Интеллектуалдык-эвристикалык, интуитивдик жөндөмдөр, (гипотезаны жаратуу, кыялдануу жөндөмдүүлүгү, ойдо тапшырманын компоненттеринин ортосунда жаңы байланыштарды түзүү, карама-каршылыктарды жана көйгөйлөрдү көрүү, жаңы кырдаалга билим, билгичтикти алып келе алуу, тануучу ойдон баш тартуу, сынчыл ой жүгүртүү).

4. Инсандын дүйнө таанымдык өзгөчөлүктөрү.

5. Ийгиликтүү окуу-чыгармачылык ишмердүүлүгүн айырмалоочу моралдык сапаттар.

6. Эстетикалык сапаттар.

7. Коммуникативдик жана чыгармачылык жөндөмдөр.

8. Инсандын өзүн-өзү, өзүнүн окуу-чыгармачылык ишмердүүлүгүн башкаруу жөндөмдүүлүгү.

Окуучулардын интеллектуалдык жана логикалык жөндөмдөрү төмөндөгүлөр менен ачылат:

1. Талдоо жөндөмү. Анализди баалоо критерийлери болуп тууралыгы, толуктугу, тереңдиги саналат.

2. Маанилүү жалпыны бөлүп алып, маанилүү эместен (абстракциядан) алыстап кетүү жөндөмү. Баалоо критерийи болуп пикирлер жана корутундулардын ырааттуулугу, тууралыгы, тереңдиги саналат.

3. Кубулуштарды, процесстерди логикалык жактан ырааттуу, толук жана туура баяндай билүү. Бул чеберчиликти баалоо критерийи толуктук, тереңдик, ырааттуулук болуп саналат.

4. Объекттин туура аныктамасын түзө билүү, жалпы мүнөздөмөлөрдү жана спецификалык айырмачылыктарды орнотуу. Бул жөндөмдү баалоонун критерийи формулировкаланган аныктамалардын кыскалыгы, тууралыгы болуп саналат.

5. Түшүндүрүү жөндөмү, бул маселенин, аны чечүүнүн ыкмасынын маңызын жүйөлүү түшүндүрүп, ачуунун интеллектуалдык жана логикалык жөндөмүн көрсөтөт. Баалоо критерийи – бул чечимдердин толуктугу, негиздүүлүгү.

6. Далилдөө, негиздөө жөндөмү. Критерий - аргументация жана далилдөө жол-жоболорун өздөштүрүү.

Инсандын интеллектуалдык жана эвристикалык жөндөмдүүлүктөрүнө төмөнкүлөр кирет:

1. Чектелген маалыматтын шартында адамдын интеллектуалдык жана эвристикалык өзгөчөлүктөрүн мүнөздөгөн идеяларды генерациялоо, гипотезаларды айтуу, чыгармачылык маселелердин чечилишин алдын ала айтуу, аларды чечүүнүн оригиналдуу мамилелерин, стратегияларын, ыкмаларын интеллектуалдык жактан алдын ала билүү жана алдыга коюу жөндөмдүүлүгү. Критерий болуп гипотезалардын саны, алардын оригиналдуулугу, жаңылыгы, чыгармачыл маселени чечүүдөгү эффективдүүлүгү саналат.

2. Фантазияга жөндөмдүүлүк. Бул сүрөттөрдү жана түшүнүктөрдү түзүү болуп саналат. Баалоо критерийи болуп сүрөттөрдүн ачыктыгы жана оригиналдуулугу, жаңылыгы, фантазиясынын мааниси саналат.

3. Эс тутумдун ассоциативдүүлүгү, өзгөчө белгилүү жана окшоштугу боюнча белгисиз болгон тапшырманын компоненттеринин ортосунда жаңы байланыштарды көрсөтүү жана ойдо орнотуу жөндөмдүүлүгү. Баалоо критерийи болуп бирикмелердин саны, алардын оригиналдуулугу, жаңылыгы, маселени чечүүнүн натыйжалуулугу саналат.

4. Карама-каршылыктарды жана көйгөйлөрдү көрө билүү. Баалоо критерийи болуп ачылган карама-каршылыктардын саны, алардын жаңылыгы жана оригиналдуулугу саналат.

5. Билимди жана билгичтикти жаңы жагдайга которуу жөндөмдүүлүгү ой жүгүртүүнүн өндүрүмдүүлүгүн мүнөздөйт. Баалоо критерийи болуп берүүнүн кендиги, чыгармачылык маселелерди чечүү үчүн билимдерди жана билгичтиктерди берүүнүн натыйжалуулугунун даражасы болушу мүмкүн.

6. Ойлоунун инерциясын жеңе билүү, таңулоодон алыс болуу. Баалоо критерийи болуп чыгармачылык тапшырманы ой жүгүртүүнүн жаңыча ой жүгүртүүсүнө өтүү ылдамдыгынын даражасы, пайда болгон карама-каршылыктарды талдоодо жаңы ыкмаларды издөөдө ой жүгүртүүнүн ийкемдүүлүгү саналат.

7. Ой жүгүртүүнүн өз алдынчалыгы – акылсыз шарттуу көз карашты карманбоо жөндөмүн мүнөздөйт. Баалоо критерийи – ой жүгүртүүнүн ийкемдүүлүгү жана инверсиясы.

8. Сынчыл ой жүгүртүү – бул баалуулуктарды баалай билүү, жеке чыгармачылык ишмердүүлүк процессине жана натыйжаларына жана башкалардын ишмердүүлүгүнө туура баа берүү, өз каталарын, алардын себептерин жана кемчиликтерин табууга жөндөмдүүлүк. Баалоо критерийи баалуулуктарды баалоо критерийлеринин объективдүүлүгү, ошондой эле

өзүнүн каталарынын жана кемчиликтеринин себептерин аныктоонун натыйжалуулугу болушу мүмкүн.

Жогорудагы көрсөткүчтөр мектеп окуучуларынын болгон чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүнүн деңгээлин диагностикалоонун жана аларды өнүктүрүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн аныктоонун куралы болуп саналат.

“Эгерде баланын иш-аракети чыгармачылык мүнөзгө ээ болсо, анда ал адамды тынымсыз ойлондуруп, жөндөмдүүлүктөрүн текшерүү жана өнүктүрүү каражаты катары өзүнөн-өзү бир кыйла жагымдуу ишке айланат” [4; 53-б].

Көптөгөн Ата Мекендик, орус жана чет элдик мугалимдердин тажрыйбасы окуучуларда чыгармачыл инсандын сапаттарын ийгиликтүү калыптандыруу ыктымалдыгын тастыктайт. Бул үчүн окуучуларга чыгармачылыкта өзүн сынап көрүүгө максималдуу мүмкүнчүлүктөр берилип, жөнөкөй тапшырмалардан баштоо зарыл. Чыгармачылыкка окутуу биринчи кезекте сүрөт искусствосу боюнча окуу материалынын программасы боюнча ишке ашырылууга тийиш. Чыгармачыл иш-аракеттин тажрыйбасын, ага мүнөздүү процедураларды өздөштүрүү менен окуучулар мурда үйрөнгөн ой жүгүртүүнүн стереотиптерин өзгөртүү жөндөмүнө ээ болушат, стереотиптерден баш тартууга, мурда үйрөнгөн же жаңы мазмунду түшүнүүгө жаңы ыкмаларды курууга үйрөнүшөт.

К.Д. Добаев өзүнүн эмгегинде: “Бүгүнкү күндө биз мектепте балдарды пайда боло элек кесиптерге, ойлоп табыла элек технологияларды колдоно алганга, алды-ала айта албаган глобалдуу көйгөйлөрдү чечүүгө даярдашыбыз керек. Ошондуктан, билим берүү чөйрөсүндөгү эксперттер бардык программаларды, мамлекеттик стандартты көндүмдөрдүн эки тобун калыптандыруу максатын сунушташат. Алар: жумшак жана катуу көндүмдөр. Жумшак көндүмдөрдүн негизин төрт “К” түзөт (коммуникация, колобарация, критикалык ой жүгүртүү, креативдүүлүк) [2; 235-б].

М.Махмутов мектептеги билим берүүнүн абалын талдап, салттуу билим берүүдө бардык билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр репродуктивдүү ассимиляция жолу менен алынаарын, бул эстутумду жана репродуктивдүү ой жүгүртүү жөндөмүн өнүктүрөөрүн аныктаган. Репродуктивдүү жана чыгармачыл ой жүгүртүү жөндөмдөрү репродуктивдүү ассимиляциянын натыйжасы болуп саналат. Ошентип, ар кандай чыгармачылыктын негизин спецификалык билим, билгичтик жана көндүмдөр түзөт деп айта алабыз. Бул жобо окуу процессинде чыгармачылык өнүгүү маселесин чечүү үчүн өтө зарыл.

Окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүнүн деңгээли жөнүндө биринчи кезекте алардын окуу процессиндеги, класстан тышкаркы иштердеги жетишкендиктери боюнча жыйынтык чыгарууга болот. Бирок, чыгармачылык ийгиликтин мүмкүнчүлүгү гана болгон

чыгармачылык потенциалды өз убагында ачуу маанилүү. Мүмкүнчүлүктөрдү системалуу түрдө үйрөтүү жана өнүктүрүү зарыл, антпесе, окуучулардын чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрү бара-бара жоголот.

Богоявленская Д.Б. интеллектуалдык чыгармачылыкты көп факторлуу процесс катары гана эмес, бүтүндөй системанын өнүгүүсүн жана ырааттуу сапат деңгээлин аныктоочу негизги звенону бөлүп көрсөтүүгө боло турган интегралдык объект катары да кароо керек деп ырастаган. Чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн изилдөөдө автор эки адекваттуу бирдикти – интеллектуалдык активдүүлүктү жана интеллектуалдык демилгени кабыл алат, алар аркылуу ал акыл ишинин уланышын түшүнөт.

«Ар бир баланын чыгармачылык жөндөмү бар. Бул индивидуалдык - бир адамды экинчи адамдан айырмалап турган психологиялык мүнөздөмөлөр. Биздин коомдун чыгармачылык потенциалы алардын канчалык өнүккөндүгүнө жараша болот, анткени чыгармачыл инсандын калыптанышы бүгүнкү күндө теориялык гана эмес, практикалык мааниге да ээ болууда» [3; С.31.].

Окуучулардын чыгармачылыкка болгон ыктырын жана жөндөмдүүлүктөрүн окутуу процессинде аныктоодо жана өнүктүрүүдө мугалимдин системалуу, максаттуу иши зарыл. Жалпылап айтканда, чыгармачылык жөндөмдүүлүктү калыптандыруу баланын жашоосундагы борбордук процесстердин бири болуп саналат. Анын калыптанышы өспүрүм курактагы баланын инсанынын калыптанышы менен тыгыз байланышта. Өспүрүм курак чыгармачылык жөндөмдүүлүктү калыптандырууга чоң мүмкүнчүлүктөрдү берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Годфруа Ж. Что такое психология. – М.: Мир, 1992.
2. Добаев К.Д. Жаңы мектеп – жаңы ой жүгүртүү. – Б.: 2023. – С.256.
3. Жылгелдиева, А. Развитие творческих способностей учащихся на разных этапах урока / А. Жылгелдиева, Т. М. Бектуров // Актуальные вопросы образования и науки. – 2022. – № 1(73). – С. 29-32. – EDN NIFMFM (Дата просмотра 11.03.24.).
4. Иманкулова С.Э., Жолдошбек к Динара. Окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүнүн маңызы жана мазмуну // И. Арабаев атындагы КМУнун магистранттарынын илимий макалаларынын жыйнагы, 2022-1 – С.217.
5. Мадаминов Г.М. Устаттык өнөрү. – Б.: – 2023. – С.152.
- 6.

Рецензент: педагогика илимдеринин кандидаты, доценттин м.а. Такенова Ж.Т.